

"Meşiet ve hikmet-i İlâhiyenin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle, müsebbebat esbaba raptedilmiş." cümlesindeki "çok esmanın tezahür etmek istemesiyle" ifadesine kâinattan örnek verebilir misiniz?

"Sebepler" denildiğinde kâinattaki her şey anlaşılır, çünkü her şey hem sebep, hem sanat oluyor. Mesela, arının hem kendisi sanattır hem de bal gibi güzel ve tatlı bir nimete sebeptir. Balın hem kendisi sanattır hem de bedene gıda ve şifa olma noktasında sebeptir vs...

Bu açıdan baktığımızda, kâinattaki bütün sebepler Allah'ın isimlerine bir ayna, bir mazhar ve bir perde olmaktadır. Dolayısı ile ilahî isimlerin sebepleri iktiza etmesi gayet yerinde ve gerekli bir hikmettir.

Diğer bir husus sebeplerin, ilahî isimlerin anlaşılmasında ehemmiyetli bir yeri vardır.

Allah'ın da iki farklı yaratma tarzı vardır; birisi ibda diğeri inşaadır.

İbda tarzı yaratması, def'î ve anî bir şekilde her şeyin sebepsiz ve müddetsiz yoktan var edilmesidir. Bu tarz yaratma daha çok eşyanın ilk olarak yoktan var edilmesidir. Ya da eşyaya kaynaklık eden temel maddelerin yoktan ihdasıdır.

İnşa ise, eşyanın zaman ve müddet içinde sebeplerin eli ile yaratılmasıdır. Bu tarz yaratmada talim ve terbiye esastır. Allah bu inşa tarzı yaratmasında kendi maharet ve hünerlerini unvan ve isimlerini insanlara göstermek ve izhar etmek istiyor. Bu yüzden anî ve def'î değil tedricen yapıyor. Çekirdek içerisine ağacın bütün programını yerleştirmek ayrı bir san'attır ve bir ilim mucizesidir. O çekirdeği açmak ayrı bir İlâhî fiildir ve Fettah isminin tecellisiyle meydana gelir. Açılan bu çekirdeğin yeryüzüne çıkarılması, fidan olması, ağaç olması ve sonunda ondan yaprakların, çiçeklerin, meyvelerin çıkması, o meyvelere renkler, şekiller giydirilmesi, içlerine rızık maddelerinin yerleştirilmesi ve her meyvenin bütün çekirdeklerine ağacının plan ve programının yerleştirilmesi birbirinden farklı işlerdir. Ve bunların her biri ayrı bir ismin veya isimlerin tecellisiyle meydana gelir.

Eğer bir meyve, içindeki çekirdekleriyle birlikte hiçbir sebep istimal edilmeksizin doğrudan yaratılsaydı birçok isim tecelli etmemiş olacaktı.

Bilindiği gibi, Cenab-ı Hakk'ın Hayy, Kayyum, Ehad, Samed, Baki, Kadim gibi zâtî isimleri yanında fiilî isimleri de vardır. Rezzâk (rızk verici), Muhyi (hayat verici), Şâfi (şifa verici) gibi fiilî isimlerin sonsuz olduğu söylenmektedir. Zira ne kadar farklı fiil

varsa o kadar da fiilî isim var demektir. Halık, fiilî bir isimdir, bu ismin sayılamayacak kadar çok alt şubeleri vardır ki bunlarında her biri ayrı bir isim olarak düşünülmektedir. Mesela insan yaratmak bir fiildir, ancak insanda göz yaratmakla, el yaratmak, ciğer yaratmakla kalb yaratmak, damar yaratmakla sinir yaratmak, alyuvar yaratmakla akyuvar yaratmak ayrı fiillerdir. Bu nazarla bakıldığında insanda tecelli eden fiilî isimler bile sayılamayacak kadar çoktur. Bir diğer misal: Terbiye etmek bir fiildir. Bunun birçok alt şubeleri olduğunu Cevşen-i Kebirde görüyoruz (cennetin ve narın Rabbi, nebilerin ve ahyarın Rabbi, sıddıkların ve ebrarın Rabbi, küçüklerin ve büyüklerin Rabbi, hububatın ve meyvelerin Rabbi gibi). Bunların her biri ayrı bir isim olarak düşünülmektedir.

“Meşiet ve hikmet-i İlâhîyenin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle; müsebbebat, esbaba rabtedilmiş. Her bir şey, bir sebeple bağlanmış.”

Eğer bir meyve, içindeki çekirdekleriyle birlikte hiçbir sebep istimal edilmeksizin doğrudan yaratılsaydı birçok isim tecelli etmemiş olacaktı.

Sorunun bundan sonraki kısmını ikinci bir şık olarak değerlendirelim ve cevap verelim:

“Demek, esbabın hakikî tesirleri vardır. Tesirleri varsa şerik olabilirler?”

Dersin devamında şöyle buyruluyor:

“Her bir şey, bir sebeple bağlanmış. Fakat çok yerlerde ve müteaddid Sözlerde kat’î ispat etmişiz ki: “Esbabda hakikî tesir-i icadî yok.”

Bir şeyin yapılmasında temel şartlar irade, ilim ve kudrettir. Bunları diğer şartlar takip eder. İşin tahakkuku için ilk şart iradedir, yani o şeyin yapılması irade edilecek ve buna karar verilecektir. Daha sonra ilim ve kudretin yardımıyla o şey vücut bulur. Tabiatın tümünde de irade yoktur, onun parçalarında da. Biz açıklamamızı tüm yerine onun bir parçası olan bir meyve ağacı üzerinden yapalım:

Ağacın meyve yapması için öncelikle meyve yapmaya karar vermesi gerekir. Ağacın irade sahibi olmadığı açıktır. İkinci olarak, meyve yapmayı bilmesi lazımdır. Bu bilgiyi de ona vermek aklen mümkün değildir. Kudrete gelince ağacın zâti bir kudreti yoktur, ancak İlâhî kudretin yardımıyla işini görür. Zira onun meyve yapabilmesi için gece ve gündüzden, bahar ve yazdan, sema ve arza kadar bütün eşyaya kudreti yetmesi gerekir. Tâ ki onları kendine hizmet ettirerek meyvesini verebilsin. Bu mümkün olmadığına göre, geriye tek şık kalıyor, ağacın bütün işlerini Rabbi görmekte, ona bütün bir kâinatı hizmet ettirerek meyve vermesine imkân tanımaktadır.

Bir ağaç ne ise kâinatın tümü de odur. Hatta, bu konuda ağaç kendine hizmet eden büyük cirimlerden bir derece daha ileridir. Zira onların hayatı yoktur, ağacın ise yarı canlılık derecesinde de olsa bir hayatı vardır. Hayatı olmayan güneşin, ayın, havanın

bir Şey yapmayı irade edemeyecekleri açıktır.

Dersin devamında geçen Őu ifadeyi de kısaca açıklayalım:

“Esbab-ı zâhiriye ve vesait-i suriyenin, rububiyet-i İlâhîyeden hiçbir cihette hisseleri olamaz. Hizmet-i ubudiyetten başka nasibleri yoktur.

Rububiyet, bir Őeyi kademeli olarak bir terbiyeden geçirerek son haline getirmek demektir. Ubudiyet ise kulluk demek olup, sebepler âleminin kendilerine yüklenen görevleri yapmaları da onların ubudiyetleridir.

Bütün zâhiri sebepler ve vasıtalar İlâhî bir terbiyeden geçmiŐlerdir. GüneŐi ıŐık verecek Şekilde, gözleri de görecek Şekilde terbiye eden Cenab-ı Hak, bütün sebepleri de msebbebin yani neticenin meydana gelmesine hizmet edecek Şekilde terbiye etmiŐtir. nceki Őıkta geçen aa ve meyve örneğini tekrar hatırlayalım: Ağaç; ekirdek ve fidan devrelerinde bir terbiyeden geçirilerek aa haline getirilmiŐtir. Bu rububiyete karŐı ağacın meyve vermesi de onun ubudiyeti demektir.